

Taqiqot.uz

АНДУМАН | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA ILMIY TADQIQOTLAR: DAVRIY ANJUMANLAR

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

2022
ДЕКАБР
№47

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.1, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.taqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
25-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-25**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-25**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда илмий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда илмий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 46-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 декабрь 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 17 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиши ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишлиланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохигда Юсуповна «Тараққиёт стратегияси» маркази муҳаррири

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Проф. Хамидов Муҳаммадхон Ҳамидович «ТИИМСХ»

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов: tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ГЕОГРАФИЯ

1. Rahimova Inobat, Qo‘ziyeva Lobarxon	
ZAMONAVIY JAHON EKOLOGIK MUAMMOLARI	7
2. Axmedova Guli, Ròzmetova Rahima	
GEOGRAFIYA DARSLARIDA AMALIY MASHG’ULOTLAR BILAN ISHLASH.....	9
3. Po’latov Birodar Fozilovich, Toxirov Sirojiddin Nuriddinovich	
GEOGRAFIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O’YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI	11
4. Nazarov Nosirbek	
GEOGRAFIYA DARSLARIDA KARTOGRAFIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI.....	13
5. O‘rinova Dilobar Murodaliyevna, Bozorqulova Roziya Abduaxat qizi	
“DARYOLAR” MAVZUSINI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O’QITISHGA DOIR.....	15

ГЕОГРАФИЯ

ZAMONAVIY JAHON EKOLOGIK MUAMMOLARI

Rahimova Inobat

Xorazm viloyati Yangibozor tumani
7-son umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi

Tel: +998937443825

Qo'ziyeva Lobarxon

Xorazm viloyati Yangibozor tumani
22-son umumta'lim maktabi geografiya fani o'qituvchisi

Tel: +998990599960

Elektron pochta:maksadrahmonov1988@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada butun dunyodagi global muammolar, suvning, tuproqning, havoning ifloslanishi va boshqalar haqida ma'lumot keltirilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy va global muammolar, global isish, havoning ifloslanishi, tuproqning ifloslanishi, kislotali yomg'ir;

Mahalliy va global ekologik muammolar bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Muayyan mintaqada sodir bo'layotgan voqealar oxir-oqibat butun dunyodagi umumiy vaziyatga ta'sir qiladi. Shuning uchun ekologik muammolarni hal etishga kompleks tarzda yondashish kerak. Boshlash uchun asosiy global ekologik muammolarni ajratib ko'rsatamiz: Ozon qatlaming yemirilishi natijasida ultrabinafsha nurlanishdan himoya kamayadi, bu esa aholining turli kasalliklariga, jumladan teri saratoniga olib keladi.

Global isish. So'nggi 100 yil ichida atmosfera sirt qatlaming harorati $0,3\text{--}0,8^{\circ}\text{S}$ ga oshdi. Shimoldagi qor maydoni 8 foizga kamaygan. Dunyo okeani sathining 20 sm gacha ko'tarilishi kuzatildi. 10 yil davomida Rossiyada o'rtacha yillik haroratning o'sish sur'ati $0,42^{\circ}\text{S}$ ni tashkil etdi. Bu Yerning global harorati ko'tarilishidan ikki baravar ko'p.

Havoning ifloslanishi... Har kuni biz nafaqat kislordan bilan to'yangan, balki zararli to'xtatilgan zarralar va gazlarni o'z ichiga olgan taxminan 20 ming litr havo bilan nafas olamiz. Shunday qilib, agar dunyoda 600 million avtomobil bor deb hisoblasak, ularning har biri har kuni atmosferaga 4 kg gacha uglerod oksidi, azot oksidi, kuyik va rux chiqaradi, keyin oddiy matematik hisob-kitoblar yordamida xulosaga kelamiz. avtomobil parki 2,4 milliard kg zararli moddalarni chiqaradi. Biz statsionar manbalardan chiqindilar haqida unutmasligimiz kerak. Shu sababli, har yili 12,5 milliondan ortiq odam (va bu butun Moskva aholisi!) Kambag'al ekologiya bilan bog'liq kasallikkardan o'lishi ajablanarli emas.

Kislotali yomg'ir. Bu muammo suv havzalari va tuproqlarning azot va sulfat kislota, kobalt va alyuminiy birikmalari bilan ifloslanishiga olib keladi. Natijada hosil kamayadi, o'rmonlar nobud bo'ladi. Toksik metallar ichimlik suviga kiradi va bizni zaharlaydi.

Tuproqning ifloslanishi... Insoniyat uchun yiliga 85 milliard tonna chiqindilarni biror joyda saqlash kerak. Natijada, ruxsat berilgan va ruxsatsiz chiqindilar ostidagi tuproq qattiq va suyuq sanoat chiqindilari, pestitsidlar va maishiy chiqindilar bilan ifloslangan.

Suvning ifloslanishi... Asosiy iflosantiruvchi moddalar neft va neft mahsulotlari, og'ir metallar va murakkab organik birikmalardir. Rossiyada daryolar, ko'llar va suv omborlarining ekotizimlari barqaror darajada saqlanadi. Jamoalarning taksonomik tarkibi va tuzilishi jiddiy o'zgarishlarga uchramaydi. Zamonaiviy ekologik muammolar qanchalik chuqur kirib bormasin, ularning echimi har birimizga bog'liq. Xo'sh, tabiatga qanday yordam berishimiz mumkin? Muqobil yonilg'i yoki boshqa transport vositasidan foydalanish. Zararli chiqindilarni kamaytirish uchun atmosfera havosi, mashinani gazga o'tkazish yoki elektromobilga almashtirish kifoya. Velosipedda sayohat

qilishning ekologik toza usuli. Alovida to‘plam. Alovida yig‘ishni samarali amalga oshirish uchun uyda ikkita axlat konteynerini o‘rnatish kifoya. Birinchisi, qayta ishslash mumkin bo‘limgan chiqindilar uchun, ikkinchisi - keyinchalik qayta ishlanadigan materiallarga o‘tkazish uchun. Plastik butilkalar, chiqindi qog‘oz, shisha narxi tobora qimmatlashib bormoqda, shuning uchun alovida yig‘ish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy. Aytgancha, Rossiyada chiqindilarni ishlab chiqarish hajmi chiqindilardan ikki baravar ko‘p. Natijada, poligonlarda chiqindilar hajmi besh yil ichida uch barobar oshdi. Moderatsiya. Hamma joyda va hamma joyda. Ekologik muammolarni samarali hal qilish iste'molchilar jamiyati modelini rad etishni nazarda tutadi. Insonga umr bo‘yi 10 ta etik, 5 ta palto, 3 ta mashina va boshqalar kerak emas. Plastik paketlardan eko-paketlarga o‘tish oson: ular kuchliroq, xizmat muddati ancha uzoq, narxi esa taxminan 20 rubl. Ko‘pgina gipermarketlar o‘z markasi ostida eko-sumkalarni taklif qilishadi: Magnit, Auchan, Lenta, Karusel va boshqalar. Har kim o‘zi osonlikcha rad etishi mumkin bo‘lgan narsani mustaqil baholashi mumkin. Aholining ekologik tarbiyasi. Ekologik kampaniyalarda ishtirok eting: hovliga daraxt eking, yong‘inlardan zarar ko‘rgan o‘rmonlarni tiklashga boring. Tozalashda ishtirok eting. Va tabiat barglarning shitirlashi, yengil shabada bilan sizga rahmat aytadi. Bolalarda o‘rmonda, ko‘chada sayr qilib, barcha tirik mavjudotlarga bo‘lgan muhabbatni oshiring va o‘zingizni to‘g‘ri tutishga o‘rgating. Ekologik tashkilotlar safiga qo‘siling. Tabiatga qanday yordam berishni va sog‘lom muhitni saqlashni bilmayapsizmi? Ekologik tashkilotlar safiga qo‘siling! Qulay muhitni saqlashga ijodiy yondashuv. va sizni yangi do‘sstar doirasi kutmoqda! Tabiat bitta, boshqa hech qachon bo‘lmaydi. Bugungi kunda, ekologik muammolarni birgalikda hal qilishni boshlash, fuqarolar, davlat, jamoat tashkilotlari va tijorat korxonalarining sa'y-harakatlarini birlashtirib, bizni o‘rab turgan dunyonı yaxshilash mumkin. Ko‘p odamlar ekologik muammolardan xavotirda, chunki ularga bugungi munosabatimiz ertangi farzandlarimiz qanday sharoitda yashashiga bog‘liq. Issiqxona effektining o‘sishi insoniyatning global isish kabi muammoosi bilan chambarchas bog‘liq - bu ikki tushunchani amalda bir -biridan ajratib bo‘lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vaxobov X., Zayniddinov A. “Geografiya o‘qitish metodikasi” 1-qism. Ma’ruzalar matni – T. Universitet, 2009
2. Qurbonniyozov R., “Geografiya ta’lim metodikasi” – Urganch. 2002
3. Ijtimoiy axborot ta’lim portoli: www.Ziyonet.uz ; www.Geografiya.uz

GEOGRAFIYA DARSLARIDA AMALIY MASHG’ULOTLAR BILAN ISHLASH

Axmedova Guli,

Xorazm viloyati Bog’ot tumani

45-maktab geografiya fani o‘qituvchisi

Telefon : + 998991259657

Ròzmetova Rahima,

Xorazm viloyati Xiva tumani

35-maktab geografiya fani o‘qituvchisi

Telefon: +998883477141

Annotatsiya: Maqolada geografiya darslarida amaliy mashg’ulotlardan foydalanish orqali o‘quvchilarga o‘tilayotgan mavzu haqida ko‘proq bilim va tushunchalar hosil qilish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Havoning namligi va namlik koeffitsiyentini aniqlash, nisbiy namlik, mutloq namlik, namlik koeffitsiyenti, havodagi suv bug‘i, daryo nishabligi, daryo zichligi, mutloq balandlik, yillik yog‘in miqdori.

Maktab dargohlarida o‘qitish jarayonida bosqichma bosqich oddiyilikdan murakkablikka tomon o‘quvchilarni zeriktirmasdan turli xil amaliy mashg’ulotlar bilan tushuntirsak fanga bo‘lgan qiziqish ortadi, o‘quvchilarni dunyoqarashi, fikrashi, yer yuzasiga, tabiatga bo‘lgan qarashi rivojlanadi va antropogen ta’sirlar kamayadi, aholi orasida ekologik ma’daniyat rivojlanadi.

Geografiyadan mashq va masalalar yechish o‘quvchilarda quyidagi ijobiy fazilatlarni tarbiyalashga ximat qiladi:

1. O‘quvchilarda mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

2. O‘quvchilarda geografik obyekt, hodisa va jarayonlarning tashqi ko‘rinishi bilan birga uning ichki tuzilishini tasavvur eta bilish qobiliyati rivojlanadi.

3. O‘quvchilarda geografik obyekt, hodisa va jarayonlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlashga qaratilgan bilimlar rivojlanadi.

4. O‘quvchilarda muayyan geografik obyekt, hodisa va jarayonlar ko‘lamini aniqlashga doir hisoblash malakalari takomillashadi.

5. O‘quvchilarda ilmiy dunyoqarash va mantiqiy tafakkurlay olish malakalari shakllanadi. Bu masalarni 5-sinf o‘quvchilarida dars mavzusini tushuntirgandan so‘ng, amaliy mashg’ulotlar bilan ishslash mumkin.

Havoning namligi va namlik koeffitsiyentini aniqlash:

Mutlaq namlik-1 metr kub havoda mavjud bo‘lgan va gramm hisobida o‘lchanadigan suv bug‘lari miqdori.

Nisbiy namlik-muayyan haroratli havoda mavjud bo‘lgan suv bug‘i miqdorining shunday haroratli havoda to‘yinishi uchun zarur bo‘lgan suv bug‘i miqdoriga nisbati

Havoning nisbiy namligini aniqlash

R=e/E*100%

R- nisbiy namlik

e- havoda ayni vaqtida mavjud bo‘lgan suv bug‘i miqdori

E-havoning to‘yinishi uchun zarur bo‘lgan suv bug‘i miqdori

Turli haroratda havoning namga to‘yinishi uchun zarur bo‘lgan suv bug‘lari miqdori

Havo o‘zida turli miqdorda suv bug‘larini tutib turishi mumkin.

Havoning qancha suv bug‘ini tutib turishi havo haroratiga bog‘liq. Agar havo harorati 0 °C bo‘lsa, 1 m³ havo o‘zida 5 g, +10 °C bo‘lsa, 9 g, +20 °C da 17 g va +30 °C bo‘lsa, 30 g suv bug‘ini tutib tura oladi. Demak, havo qanchalik sovuq bo‘lsa, shuncha kam va qanchalik issiq bo‘lsa, shuncha ko‘p suv bug‘ini ushlab tura oladi.

1 metr kub havoda +20 gradus haroratda 11 gramm suv bug‘i mavjud bo‘lsa, havoning nisbiy namligini aniqlang .

R=e/E*100% = 11gr/17gr*100% =64.7%

Mustaqil yechish uchun:

• Havo harorati +10 gradus bo‘lganda 1metr kub havo tarkibida 5gramm suv bug‘i mavjud bo‘lsa havoning nisbiy namligini aniqlang

- Havo harorati +30 gradus bo`lganda 1metr kub havo tarkibida 5gramm suv bug`i mavjud bo`lsa havoning nisbiy namligini aniqlang
- Harorat +20 gradusda nisbiy namlik 50 %. Mutlaq namlikni toping.
- Namlik koeffitsiyenti-ma`lum bir hududdagi havoning namlik bilan ta`minlanganlik darajasi.

K=Yo/B

K-namlik koeffitsienti,
Yo-yillik yog`in miqdori,
B-mumkin bo`lgan bug`lanish miqdori.

- Mustaqil yechish uchun masalalar:

1.Sirdaryo dengiz sathida 3850 metr balandlikdan boshlanib, 67 metr Mutlaq balandlikda Orol dengizga quyiladi. Agar daryoning umumiyligi 3019 km bo`lsa, daryoning nishabligini toping.

Yuqorida amaliy mashg`ulotlar, ayrim mavzular uchun xolos,deyarli har bir mavzuni amaliy mashg`ulotlar yordamida tushuntirib o`quvchilar bilimini mustahkamlash mumkin.

Foydalanilgan manbalar:

1. Internet ma'lumotlari.
2. Amaliy mashg`ulotlar. Sh.Z.Jumaxanov. A.M.Toshpo'latov.Namangan-2018

**GEOGRAFIYA DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA O'YIN
TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI**

**Po'latov Birodar Fozilovich
Toxirov Sirojiddin Nuriddinovich**
Navoiy viloyati Nurota tumani
27-umumta'lum maktabi geografiya
va iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchilari

Annotatsiya: Ushbu tavsiyada geografiya darslari samaradorligini oshirishda o'yin texnologiyalaridan foydalinish afzallikkari va bir nechta o'yinlarni tashkil etish texnologiyalari haqida fikrlar aks etgan.

Kalit so'zlar: boshqariladigan o'yinlar, musobaqalar, sayr-sayohat shaklidagi o'yinlar, “Tafakkur mundarijasi” o'yini, “Kartadagi sir” o'yini

Zamonaviy geografiyani o'qitishda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalana olish eng birinchi navbatda o'qituvchining faoliyatiga, nazariy bilim darajasiga, tashkillshtirish qobiliyatiga va pedagogik mahoratiga bog'liq. Bugungi kun ta'lif tizimining talablaridan kelib chiqqan holda innovatsion texnologiyalardan geografiya darslarida mavzuga mos turda saralab olish va olib borishdan ko'zda tutiladigan maqsadlar quydagicha taqsimlanadi:

-o'quvchilarning geografiya faniga va u orqali o'zi yashayotgan o'lka tabiatiga mehr-muhabbatni shakllantirish;

-ularning nazariy bilimlarni chuqur o'rganishida, o'zicha fikrlay olishi hamda o'rganilgan bilimlarni amalda bajara olishida muhim o'rinni egallash;

-o'rganilayotgan mavzuni yengil o'zlashtira olishiga yordam berish vazifalarini o'z ichiga oladi.

Geografiya darslarni o'qitishda avvaldan takomillashtirilgan ta'lif usullari: og'zaki bayon, suhbat, darslik va qo'shimcha adabiyotlar bilan ishslash, kuzatish va tajriba, amaliy ishlar va shuning bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalardan – o'yin texnologiyalaridan to'g'ri foydalana bilish - o'quvchilarning fikrlarni oydinlashtiradi, darsga jadalligini orttiradi.

Geografiya darslarida o'yindan majmuali foydalinish o'quvchi faoliyatiga ta'sir ko'rsatib, uni turli tomonga yo'naltirishi mumkin. Shuning uchun ham o'yining jamoa shakllarida tashkilotchi o'quvchilar boshqa o'quvchini ham o'ziga ergashtira oladi. Bu esa o'yin omilining katta tarbiyaviy ahamiyati borligini bildiradi. Bizningcha, geografiya fanida, ayniqsa, 5-6-sinflar bilan ishslash jarayonida o'yinlardan foydalinish juda samaralidir.

Masalan: “**Tafakkur mundarijasi**” o'yini. Bu o'yinni guruhli, yakka tartibda, juftlik asosida tashkil etish mumkin. O'quvchilarga muayyan mavzu bo'yicha bilganlari yoki o'z fikrlarini alohida qog'ozga mustaqil yozishlari aytildi va ikki daqiqadan so'ng, yonma-yon o'tirgan o'quvchilar bir-birlariga o'girilib yozganlarini o'rtoqlashadilar hamda o'z ro'yxatlarini birlashtiradilar. Bunda o'quvchilarning soni 10-15 tadan oshmasligi kerak. Usul orqali dars jarayonida o'quvchilar faollashadi, hammani ishslashga, fikrashga majbur bo'ladi. Bu o'z-o'zida ta'lif jarayonining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Geografiya darslarini qiziqarli va ko‘rgazmalari o‘kazishda karta va geografik atlasdan foydalanish katta ahamiyatga ega. O‘quvchilarni kartadan foydalanish va uni o‘qiy olishga o‘rgatish ularda geografik bilimlarni qiziqish ko‘nikmasini shakllantiradi. Kartalarni o‘qishni bilgan o‘quvchi geografiyani nazariy bilimlarni tez o‘rgana oladi. Ba’zi o‘quvchilar kartadan geografik obyektni topa olmaydi. Bunday holatda ham geografik o‘yinlar bizga yordam beradi.

“Tovush chiqarmasdan top” o‘yini. O‘yinni boshlashdan avval o‘quvchilarga o‘yin qoidalari tushuntiriladi. O‘yinga faol qatnashgan va shartlarni oldin bajargan o‘quvchiga baho qo‘yiladi.

O‘yin mazmuni. O‘qituvchi geologik biror obyekt nomini aytadi. O‘quv vositasi. O‘quvchilar shu obyektni geografik karta va atlasdan qidiradi. O‘yining borishi. Obyektni topgach, o‘quvchi o‘ng qo‘lini ko‘taradi. O‘qituvchiga o‘zi topgan obyektni ko‘rsatadi. O‘quvchi qo‘li bilan obyektni ushlab turmasligi kerak. Chunki yonidagi bola undan ko‘rib olishi va foydalanishi mumkin. Shuning uchun obyektni topgan o‘quvchi joyning nomini yodda saqlashi zarur. O‘qituvchi oldin topgan va qo‘lini ko‘targan o‘quvchining oldiga borishi va tekshirib ko‘rishi kerak. “Men topdim”, “men topdim” deb tovush chiqargan o‘quvchilarning topgani hisobga olinmadni, bu haqida bolalar ogohlantirib qo‘yiladi. O‘yinda obyektni birinchi bo‘lib topgan o‘quvchi uni geografik karta yoki atlasdan ko‘rsatishi kerak.

“Kartadagi sir” o‘yini. Bu o‘yinni har bir sinfda olib borish mumkin. Darsning mazmuniga qarab o‘yin geografik atlasning turli sahifalaridagi obyektlarda bo‘ladi. O‘quvchilarga bu o‘yinni bir necha bor o‘ynaganlaridan so‘ng, tez topadigan nomning geografik koordinatlarini aniqlash topshiriladi. Buning uchun shahar va qo‘rixonalarni tanlagan ma’qul o‘quvchilar topilgan joylarning koordinatalarini daftarga yozib oladilar.

“Geologik lug‘at” o‘yini. Bu o‘yinni ikki o‘quvchi bajaradi hamda bu o‘yinga bir kishi hakamlik qiladi va yozib boradi. Bunda o‘quvchilar navbatma-navbat bilan boshlanadigan geografik atama va nomlarini aytishadi.

O‘yinning borishi. Masalan: o‘yin “A” harfidan boshlansa, abiotik, aspekt, antropogen, akklimatizatsiya, akvatoriya kabi: “b” harfidan boshlansa biosfera, biotik, biomassa kabilar aytildi.

“Qizil kitob” haqida nimalarни bilasiz?” o‘yini. O‘yinning mazmuni. O‘yin qatnashchilariga savollar “Qizil kitob” bo‘yicha beriladi. “Qizil kitobga kiritilgan hayvonlarning va o‘simliklarning nomi, sinfi, turkumi, oilasi to‘g‘risida savollar beriladi.

“Tovushdagи haqiqat” o‘yini. Bu o‘yinda tabiatdagi turli ovozlar magnit tasmasiga yozilgan bo‘lib, ular qo‘yib eshitirilladi. Ayrim taqlidchi o‘quvchilaro‘zlari ko‘p hayvonlarning ovozlarini qilib berishlari ham mumkin. Ovozni 2-3 marta qaytarish lozim. To‘g‘ri topganlar rag‘batlantiriladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Hasanov R. “Maktabda geografiya fanini o‘qitish metodikasi” T:2004.
2. Ziyonet, internet saytlari.

GEOGRAFIYA DARSLARIDA KARTOGRAFIK BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH ASOSLARI

Nazarov Nosirbek

Xorazm viloyati Xiva shahar
9 - son umumiy o'rta ta'lim məktəbinin
Geografiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada geografiya darslarida kartografiyaning ahamiyati va vazifalari, o'quvchilarda xaritalar bilan ishlash malaka, ko'nikmalarini shakllantirishga haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: geografiya, xarita, matematika, masshtab, metod, diqqat, kuzatuvchanlik, vosita, atlas,

Kartografik asarlar (plan, geografik xarita, atlas, globus va boshqalar) insoniyatning buyuk ijod mahsuli qatoriga kiradi. Zero, ular tabiatni bilish va o'zgartirishning ajoyib vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ularga muxandislar va tadqiqotchilar, geologlar va agronomlar, olimlar va xarbiylar murojaat etadilar va ularning har biri o'zining qiziqtirgan savollarga kerakli javoblarni undan topa oladilar.

Geografik xarita va atlaslar bugun bizni hayotimizdan mustahkam o'rinni olgan. Xaritalarni har kuni gazetalarda, jurnallarda, oynai jahon ekranlarida ko'ramiz. Chunonchi xorij xabarlar, haftaning muhim voqealari, ob-havo bashorati, mamlakat ichidagi holat haqidagi xabarlar, dala ishlari va ulkan qurilishlarning borishi haqidagi yangiliklar, dam olish kunlariga mo'ljallangan turistik safarlar haqidagi maslahatlar va boshqa shu kabi ma'lumotlarni xaritasiz tushunish qiyin. Shu sababli bunday xabarlar xaritasiz berilmaydi.

Tarix, ayniqsa geografiya fanini o'qitishda xaritaning ahamiyati nihoyatda katta. Bu o'quv predmetlarini xaritasiz o'rganishni hatto tasavvur qila olmaymiz. Ular nafaqat ko'rgazmali quroq, balki joy to'g'risidagi bilimlarning kitob kabi boy manbai hamdir. Zero, xaritalar bilan ishlash o'quvchilarga ijodiy tasavvur qilishni, yodda saqlashni, mantiqan fikrlashni, tahlil qilishni, taqqoslashni, o'zaro bog'liqlikni o'rganishni, xulosa qilish yo'llarini o'rgatadi.

Kartografik asarlardan məktəbda o'quvchilarning faolligini oshirishda, geografiyani kundalik hayot bilan bog'lashda, ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda asosiy quroq sifatida foydalanish mumkin. Har qanday geografik tadqiqot xarita bilan boshlanib, xarita bilan tugallanadi. Xaritalar Ona sayyoramiz Yer haqidagi juda boy ma'lumotlarni qamrab olgan bo'ladi. Xaritani matematik asosi-xaritani matematik elementlari majmuidan tarkib topib, ular tasvirlanayotgan yuza va xarita o'rtasidagi matematik aloqani belgilaydilar. Proyeksiya, masshtab, geodezik asos, shuningdek komponovka va razgrafka sistemasi xaritaning matematik asos elementlari bo'lib hisoblanadi. Yuqorida elementlar Yer yuzasini tekislikda (qog'ozda) tasvirlashda karkas (qobirg'a) vazifasini bajaradilar. Boshqacha aytsak xaritani matematik asos elementlari - Yer yuzasini tekislikda ma'lum matematik qonun va qoida asosida to'g'ri va aniq tasvirlash imkonini beradi.

Bugungi kunda kartografiya, geologiya, geodeziya sohalarini rivojlantirish uchun prezidentimiz tomonidan katta e'tibor berilmoqda. Bu sohalar yangi foydali qazilma konlarini topish uchun xizmat qiladi va bevosita milliy iqtisodiyotning sanoat tarmoqlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ammo bu soha uchun oliv ta'lim dargohlarida yetuk mutaxassis kadrlarni tayyorlashimizda məktəb poydevor vazifasini o'taydi. Boshlang'ich sinflardan boshlab o'quvchilarda kartografik bilimlarni shakllantirishimiz kerak. Shundagina biz o'z oldimizga qo'ygan maqsadlarga erishamiz..

Hozirgi kunda geografiya darslarida kuzatish, taqqoslah, tahli qilish metodlaridan keng foydalanilib kelinmoqda. Men darslarimda kartografik metodlardan ko'proq foydalanishga harakat qilaman. Chunki bu metodlar o'quvchi yoshlarning diqqatlilik, kuzatuvchanlik, eslab qolish qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Masalan, 6-sinf "Materiklar va okeanlar tabiiy geografiyası" kursining "Shimoliy Amerikaning iqlimi va ichki suvları" mavzusi doirasida kartografik metodning kuzatish usulini "Mozaika" o'yini orqali qo'llayman. Bunda o'quvchi o'quv atlasidan Shimoliy Amerika materigi tabiiy xaritasi va iqlim xaritasini kuzatadi. Undan so'ng o'quvchilarga oq qog'ozga faqat darajalar orqali meridian va parallel chiziqlar tushirilgan tasvir tarqatiladi va uning yonida materiklar iqlimi tasvirlangan xarita bo'laklari o'quvchilarga berib chiqiladi. O'quvchilar mavzuga tegishli bo'lган

xarita bo'laklarini olib parallel va meridianlar darajalariga to'g'ri moslashtirib joylashtirishlari kerak bo'ladi. Bunda o'quvchining xaritani aniq ko'ra olish qobiliyati shakllanadi, aniqlilik va kuzatuvchanlik qobiliyati esa rivojlanadi. Hattoki bu usulni dars ishlanmalarda yangi mavzuni tushuntirish, mustahkamlash bosqichida qo'llash mumkin. Bu metodda mavzuning asosiy tushunchalari xaritada ranglar, raqamlar orqali yoritiladi. Bu metod “Tahlil qilish” metodi bilan birga amalga oshirilsa, ya'ni Shimoliy Amerikaning tabiiy xaritasi va iqlim xaritasi tahlil qilinishi natijasida Shimoliy Amerikaning hududi bo'ylab qanday iqlim shakllanganini va iqlimi hosil qiluvchi omillar geografik o'rinni, relyef, havo massalarining o'rni qanday ekanligini ko'rishi va tasavvur qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. www.tadqiqot.uz Respublika ilmiy amaliy konferensiya materiallari.
2. Asomov M., Mirzaliyev T. Topografiya asoslari va kartografiya.- T.: “O'qituvchi”, 1985
3. Mirzaliyev T. Kartografiya, - T. :"Universitet", 2002
4. Egamberdiyev A. Kartografiya, - T. :2000

“DARYOLAR” MAVZUSINI TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O’QITISHGA DOIR

**O’rinova Dilobar Murodaliyevna,
Bozorqulova Roziya Abduaxat qizi.
Navoiy viloyati Karmana tumani
30-maktab geografiya o‘qituvchilari**

Annotatsiya: ushbu maqolada daryolar mavzusining ta’lim texnologiyalari asosida o’qitishga doir uslublar haqida yoritilgan.

Kalit so’zlar: daryolar, ko’l va dengizlar, chuchuk suv, o’zan.

Daryolar mavzusi haqida to’liq ma’lumotlarga ega bo’lish uchun suv resurslaridan foydalanish va mo’zlik va qorliklar haqida ham yoritishni joiz deb bildik. Zero, “O’zbekistonning suv boyliklaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish” mavzusi 7 – sinf da o’qitiladi.

O’zan aniq ko’rinishga ega bo’lgan va doimiy suv oqimi kuzatila boshlanadigan joy daryo boshi deb yuritiladi. Agar daryo ikki soyning qo’shilidan hosil bo’lsa, daryo boshi sifatida ular qo’shilgan joy qabul qilinadi. Daryoning o’zunligi esa katta irmoq bilan qo’shib hisoblanadi.

Har qanday daryoni, uning o’zunligi bo’yicha, bir-biridan faqr qiladigan umumiy belgilariga qarab quyidagi uch qismga – yuqori oqim, o’rta oqim va quyi oqimlarga bo’lish mumkin.

Tog` daryolarining yo’qori oqimlari uchun nisbatan katta nishabliklar xos bo’lib, shu tufayli suvning oqish tezligi ham ancha katta bo’ladi. Bu esa o’z navbatida o’zanda eroziya jarayonining jadal borishiga olib keladi.

Daryoning o’rta oqimida uning nishabligi va suvning oqish tezligi kamayadi. Eng muhimi, daryoning suvliligi ortadi.

Daryoning quyi oqimida nishablik va suvning oqish tezlishi yanada kamayadi. Bu qismda tezlik kamayishi natijasida oqiziklar cho`ka boshlaydi. Aksariyat hollarda daryo uzunligi bo’yicha undagi suv miqdori kamaya boradi.

Daryo ko’lga, dengizga yoki ikkinchi bir daryoga qo’shiladigan joy uning quyilishi deyiladi. Ko’llarga, dengizlarga quyiladigan yirik daryolarning quyilish qismida ular tarmoqlanib, o’zanning murakkab shakllari-deltalar hosil qiladi. Bunga dengiz yoki ko’ldagi suvning to’lqinlanishi, ko’tarilishi, pasayishi sabab bo’ladi.

Qurg’oqchil xududlarda esa daryolar ba’zan quyilish qismiga yetib bormaydi. Bunda daryo suvining katta qismi bug’lanishga, o’zan tubiga shimalishga va asosan sug’orishga sarf bo’ladi. O’lkamiddagi ko’pgina daryolar (Murg’ob, Tajan, Zarafshon, Qashq adaryo) ni bunga misol qilib keltirish mumkin.

Suvayrig’ichlar, daryo xavzasasi va suv to’plash maydoni. Yer sirtiga yoqqan yog’inlardan hosil bo’lgan suvni ikki qarama-qarshi yunalishdagi yonbag’irlar bo’yicha taqsimlaydigan eng baland nuqtalar o’rni suvayirgich chizig’ini hosil qiladi.

Yer kurrasining quruqlik qismiga yoqqan yog’inlardan hosil bo’lgan yuza suvlarni jahon suvayirg’ich chizigi quyidagi ikki yo’nalishda taqsimlaydi:

1. Tinch-Xind okeanlari yo’nalishida;
2. Atlantika –Shimoliy Muz okeanlari yunalishida.

Jahon suvayirg’ich chizig’i Janubiy Amerikadagi Gorn burnidan boshlanib, And Kordilera tog’laridan Bering bo’g’oziga, undan Chukotka tizmalari, Anadir yassi tog’lari, Gidan, Stanovoy, Yablonovoy, Markaziy Osiyo tog’liklari, Tyanshan, Pomir, Kopettog’, Arabiston yarim orolining shimoliy qismi Afrikada esa meridian yunalishi bo’yicha o’tadi. Materikning janubiy qismiga yaqinlasha borganda Xind okeani qirg’oqlari tomon buriladi (Dunyo tabiiy xaritasiga qarang).

Jahon suvayirg’ich chizig’idantashqari nisbatan kichik o’lchamlardagi quyidagi suvayirg’ichlari mavjud.

Ichki suvayirg’ichdar – materiklarga yoqqan yog’inlardan hosil bo’lgan suvni okeanga tutash (chekka xudud) va berk (ichki oqimli) havzalar bo’yicha taqsimlaydi. Orol-Kaspiy berk havzasini chegaralaydigan suvayirg’ich chizig’i ichki suvayirg’ichlarga misol bo’ladi;

Okean va dengiz suvayirg’ichlari-suvni okeanlar va dengizlar havzalari bo’yicha taqsimlaydi.

Tog’li xududlarda suvayirg’ichlar tog’ cho’qqilarining eng baland nuqtalaridan o’tadi va u yaqqol ko’rinadi. Tekislik xududlarda esa, buning aksincha, suvayirg’ich chizig’ini o’tkazish

ancha murakkabdir.

Yo`qorida aytib o`tilganidek, daryolar va yer usti va yer osti suvlari hisobiga to`yinadi. Shunga mos ravishda yer osti va yer usti suvayirg`ichlari bo`ladi. Ular ayrim hollarda bir-biri bilan mos kelmaydi, ya`ni bir tekislikda yotmaydi.

Yer sirtining daryo sistemasi joylashgan va suvayirg`ich chiziqlari bilan chegaralangan qismi daryo havzasi deyiladi.

Daryo sistemasi suv yig`adigan maydon suv to`plash maydoni deyiladi.

Ko`pchilik hollarda daryo xavzasasi va suv yig`ilish maydoni mos tushadi. Lekin, ayrim hollarda suv yig`ilish maydoni daryo havzasi maydonidan kichik bo`ladi. Masalan, Ob bilan Irtish daryolari orasidagi kichik daryochalar bosh daryoga yetib borolmaydi, natijada ular suv tuplaysidan maydon asosiy daryoga suv bermaydi. Xaritaga e`tibor bilan qaralsa, bunday misollarni ko`plab keltirish mumkin.

Daryo havzasining tabiiy-geografik xususiyatlari. Yer yuzasidagi har bir daryo havzasi o`ziga xos bo`lgan alohida xususiyatlarga ega bo`ladi. Bu o`ziga xoslik ma`lum tabiiy-geografik omillar bilan aniqlanadi.

Daryo havzasining geografik o`rni. Bu xaqda gap ketganda, daryo havzasi joylashgan xududning eng chekka janubiy va shimoliy nuqtalari, eng chekka g`arbiy va sharqiy nuqtalari nazarda tutiladi. Shu ma`lumotlarga ega bo`lsak, daryo havzasining qaysi materikda, qaysi kenglikda, qaysi mamlakat xududida joylashganligi haqida dastlabki tasavvurga ega bo`lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uzlusiz ta`lim. Ilmiy-uslubiy jurnal. 2008. №2
2. “Vodiy va Vohalar: Tabiat, Aholisi Xo`Jalaigi Andijon -2012

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 25-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиши муддати: 31.12.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000